

PATNOS'TA ÖNEMLİ BİR ESKİ ÇAĞ MERKEZİ: KÜREKLİ KALESİ VE NEKROPOL ALANI *

Gökhan KALMIŞ**

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 09/12/2023; Düzeltme/Revised: 30/12/2023

Kabul/Accepted: 30/12/2023

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Cite as: Kalmış, G. (2023). Patnos'ta Önemli Bir Eski Çağ Merkezi: Kürekli Kalesi ve Nekropol Alanı. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 6(2), 1-17. <https://doi.org/10.58853/dumad.1402429>

Özet

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü'nde bulunan Ağrı, önemli yol ağlarının kavşak noktasında yer almaktadır. Ağrı ili ve ilçelerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, bölgenin Eski Çağ'dan itibaren yerleşim yeri olarak tercih edildiğini göstermektedir. 2022 yılında Patnos'ta gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmasında tespit edilen Kürekli Kalesi, bölgenin geçim kaynağını sağlaması bakımından son derece öneme sahip olan Patnos ve Malazgirt Ovası'nı ve tarihi İpek Yolu'nu kontrol altında tutmaktadır. Bu çalışmada, Kürekli Kalesi ve Nekropol Alanı'nın konumu, fiziki durumu, mimari yapıları ve keramik verileri değerlendirilerek, merkezden elde edilen veriler göz önünde bulundurularak bölge tarihine ışık tutmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Çağ Tarihi, Doğu Anadolu Bölgesi, Ağrı, Patnos, Kürekli Kalesi ve Nekropol Alanı

AN IMPORTANT ANCIENT CENTER IN PATNOS: KÜREKLİ CASTLE AND NECROPOLIA AREA

Abstract

Agri, located in the Upper Murat-Van Section of the Eastern Anatolia Region, is positioned at the crossroads of important road networks. Surface surveys carried out in Agri province and its districts show that the region has been preferred as a settlement since ancient times. Kurekli Castle, which was detected during the survey we carried out in Patnos in 2022, controls Patnos and Manzikert Plain, which is extremely important for providing the region's livelihood, and the historical Silk Road. In this study, it is aimed to shed light on the history of the region by evaluating the location,

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, (e-posta: gokhankalmis@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0118-9373).

physical condition, architectural structures and ceramic data of Kurekli Castle and Necropolis Area, and taking into account the data obtained from the center

Keywords: Ancient History, Eastern Anatolia Region, Agri, Patnos, Kurekli Castle and Necropolis Area

Giriş

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümünde yer alan Ağrı ilinin doğusunda İran, kuzeyinde Kars ve Iğdır, batısında Erzurum ve Muş, güneyinde ise Bitlis, Van ve İran bulunmaktadır. İl toprakları, 11.099 km²'lik bir alana yayılmıştır. Araştırma sahasını oluşturan Patnos ilçesi, sahip olduğu 1.421 km²'lik yüz ölçümüyle Ağrı il topraklarının yaklaşık %7,9'unu oluşturmaktadır. İlçenin kuzeyinde Tutak ve Hamur, batısında Malazgirt, güney ve güneydoğusunda Adilcevaz, doğusunda ise Erciş ilçeleri yer almaktadır. Patnos ilçesi, yaklaşık 230 km²'lik bir alana yayılmış olan, yükseltisi 1620-1670 m arasında değişiklik gösteren Patnos Ovası üzerine kurulmuştur (Yıldız, 1996, s. 1 vd.; Kocaman-Kaya-Korkusuz, 2015, s. 614; Çetin, 2022, s. 7).

Patnos ve çevresinde günümüze kadar gerçekleştirilen tarihi ve arkeolojik çalışmalar neticesinde, bölgenin Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren yoğun bir yerleşime sahne olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca bölge, Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı boyunca Karaz Kültürü'nün yayılım alanı içerisindedir. Karaz Kültürü, kuzeyde Transkafkasya'dan güneyde Suriye'nin kuzeyi ve Filistin-Levant düzlüklerine, doğuda Van-Urmiye Havzası ve Azerbaycan'a, batıda ise İç Anadolu bozkırlarına kadar oldukça geniş bir alana yayılmıştır¹. Kültür, yayılmış olduğu bu geniş coğrafyada çanak çömleği, pişmiş toprak eserleri, mimarisi ve ölü gömme gelenekleri gibi birtakım kendine özgü unsurlarıyla tanınmıştır² (Söylemez-Kalmış, 2021, s. 105).

Bölgede, Hurri-Mitanni Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinin ardından Hurri kökenli boylar ve onlarla akraba olan topluluklar beyler etrafında toplanmıştır. Bu topluluklar, MÖ XIII-IX. yüzyıllar arasında kapsayan dönemde Uruatri-Nairi Konfederasyonu'nu meydana getirmiştir. Bu konfederasyonda yer alan beylikler ise MÖ IX. yüzyılda ortak düşmanları olan Asur'a karşı birleşerek Urartu Devleti'ni oluşturmuştur (Tarhan, 1978, s. 6; Tarhan, 1982, s. 70 vd.; Ceylan, 2015, s. 488; Günaşdı, 2016, s. 113 vd.; Özgül, 2016, s. 137 vd.; Morkoç, 2020, s. 111 vd.; Kalmış-Karageçi, 2022, s. 618). Urartu Devleti'nin, kuruluşundan kısa bir süre sonra Patnos ve çevresinde inşa faaliyetlerinde bulunduğu, bölgede tespit edilen Urartuca çivi yazılı kitabelerden anlaşılmaktadır. Patnos'ta bulunan Ziyarettepe'de tespit edilen ve kral İşpuini (MÖ 825-810) dönemine ait olan kitabede: “*Tanrı*

¹ Karaz Kültürü'nün yayılım sahası hakkında bilim dünyasında çeşitli görüşler mevcuttur. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Söylemez-Kalmış, 2021, s. 103-104.

² Karaz Kültürü hakkında detaylı bilgi için bkz. Amiran, 1967, s. 185-186; Pehlivan, 1990, s. 168-176; Kavtaradze, 2004, s. 539-556; Batiuk, 2005; Palumbi, 2008; Bingöl, 2016, s. 488-491; Karageçi, 2014, s. 81-82; Ceylan, 2015, s. 477-479; Özgül-Üngör, 2016, s. 229-230; Ceylan-Özgül-Kalmış, 2019, s. 27-31; Ishoev-Greenberg, 2019, s. 21-41; Morkoç-Alkan, 2021: s. 74-75; Söylemez, 2022, s. 13-14; Alkan, 2023, s. 325-326; Üngör-Günaşdı, 2023, 689-694.

Haldi'nin kudretiyle, Sarduri oğlu İşpuini bu ... (binayı ya da tapınağı) yaptırdı. (Burada) bunun gibi kusursuz başka hiçbir şey dikilmemiştir. Sarduri oğlu İşpuini bu ... (binayı ya da tapınağı) yaptırdı" ifadeleri yer almaktadır (Payne, 2006, 2.1.11). Urartu Devleti'nin bölgedeki inşa faaliyetlerinin kral İşpuini döneminde başladığı ve sonraki dönemlerde de yoğun bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Urartu Devleti, bölgedeki varlığını uzun süre devam ettirebilmek amacıyla stratejik noktalarda kaleler, garnizonlar ve gözetleme kuleleri inşa etmiş, var olan kaleleri de güçlendirerek kullanmaya devam etmiştir. Eski Çağ'dan itibaren insanların yaşantısında önemli rol oynayan kaleler; savunma, depolama, gözetleme ve barınma gibi kullanım amaçlarına bağlı olarak farklı sebeplerle inşa edilmiştir. Patnos'ta 2022 yılında yürüttüğümüz yüzey araştırmasında tespit edilen Kürekli Kalesi'nin, savunma amaçlı inşa edildiği ifade edilebilir. Kale, bölgenin ekonomik faaliyetlerinin yürütülmesinde büyük öneme sahip olan Patnos ve Malazgirt ovalarını kontrol altında tutan bir konumda yer almaktadır. Bununla birlikte, çevresindeki verimli tarım arazilerinin yanı sıra tarihi İpek Yolu'nun da güvenliğini sağlayabilecek konumdadır.

1. Kürekli Kalesi ve Nekropol Alanı

Kürekli Kalesi ve Nekropol Alanı; Patnos ilçe merkezinin 11,5 km güneyinde, Kürekli köyünün 1 km kuzeydoğusunda, tarihi İpek Yolu'nun 1,5 km doğusunda, 1860 m rakımda yer almaktadır (Foto. 1-3, Plan 1). Kalenin çevresi, verimli tarım arazileriyle çevrili olup 1 km batısında su kaynağı bulunmaktadır. Zeminden yüksekliği 60 m olan Kürekli Kalesi'nin doğu-batı doğrultulu uzunluğu 150 m, kuzey-güney doğrultulu genişliği 100 m'dir. Patnos-Bitlis karayolunun 1 km batısında bulunan kale, Kürekli'nin yanı sıra Tepeli, Konakbeyi, Andaçlı ve Güllüce köylerini kontrol altında tutmaktadır. Kaleye ulaşım doğudan sağlanmaktadır. Kalenin, sahip olduğu konum itibarıyla yerleşim yerlerini, ovaları ve yol ağlarını kontrol altında tutması bölge açısından önemini ortaya koymaktadır.

Kürekli Kalesi'nin yanı sıra bölgede geniş bir alanı kontrol altında tutan nadir kalelerden biri de Aznavurtepe Kalesi'dir. Aznavurtepe Kalesi'nde 1961-1963 yılları arasında K. Balkan tarafından bilimsel kazı çalışmaları yürütülmüştür³. Her iki kalede de tespit edilen keramik verileri arasında Erken Tunç Çağı'na ait parçaların bulunması, bu dönemde bölgede savunma yapılarının inşasına önem verildiğini göstermektedir.

Kalenin kuzeyindeki sur duvarının genişliği yaklaşık 2,30 m, sur duvarının yapımında kullanılan taşların boyutları ise 70 x 70 cm'dir (Foto. 4). Kalenin kuzeybatısındaki duvarın genişliği ise 1,80 m'dir. Kalede çift kademeli duvar sistemi uygulanmıştır. Yöre halkının ifadelerine göre

³ Kale hakkında detaylı bilgi için bkz. Burney-Lawson, 1960, s. 192 vd.; Balkan, 1964, s. 235 vd.; Ceylan, 2020, s. 362.

kalenin taşları ev yapımında kullanılmak üzere, çevre köylere taşınmıştır. Bu durumun, kalenin tarihi dokusuna zarar verdiği ifade edilebilir.

Kürekli Kalesi'nde tespit edilen keramik verileri; Erken Tunç (Karaz), Erken, Orta ve Geç Demir, Orta Çağ ve Yakın Çağ'a aittir. El ve çark yapımı olan keramik verileri az, orta ve iyi pişmiştir. Katkı maddesi olarak küçük, orta ve büyük taşçık, orta ve kaba kum, bol miktarda kireç, obsidiyen ve kuvars ile çok az miktarda mika kullanılmıştır (Foto. 9-10, Çizim 3). Kalede, obsidiyen buluntuları da tespit edilmiştir (Foto. 11).

Kalenin hemen güneybatısında nekropol alanı yer almaktadır (Foto. 5-6). Nekropol alanı, kale ile güneyindeki daha alçak tepenin arasındaki alanda, 1800 m rakımda bulunmaktadır. Bu alanda, bir kısmı kaçak kazılar sonucunda tahrip edilen mezarlar tespit edilmiştir. Nekropol alanındaki mezarların ölçüleri 3,5 x 3,10 m; 1,30 x 1 m arasında değişiklik göstermektedir. Nekropol alanındaki kaçak kazılar sonucunda çok sayıda keramik verisi ortaya çıkmıştır. Tespit edilen keramik verileri Erken Tunç (Karaz), Erken Demir ve Orta Çağ'a aittir. El ve çark yapımı olan keramik verileri az, orta ve iyi pişmiştir. Katkı maddesi olarak küçük, orta ve büyük taşçık, ince ve orta kum, bol miktarda kireç, obsidiyen ve kuvars ile çok az miktarda mika kullanılmıştır (Foto. 12-13, Çizim 2).

Kürekli Kalesi ve Nekropol Alanı'nın güney ve güneybatısında Kürekli Yerleşmesi yer almaktadır (Foto. 7-8). Yerleşim alanında, çok sayıda işlenmiş ve yarı işlenmiş taş sıraları tespit edilmiştir. Yerleşmenin kuzeybatısı verimli tarım arazileriyle çevrilidir. Hemen kuzeyindeki kale ve batısındaki dağlık alan arasında bulunan Kürekli Yerleşmesi, korunaklı bir mevkidedir. Yerleşmede çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Bu kaçak kazılardan bazıları mimari yapı kalıntılarını ortaya çıkarmıştır. Yerleşme alanında çok sayıda keramik verisi ve obsidiyen buluntuları tespit edilmiştir. Keramik verileri Tunç, Orta Demir (Urartu) ve Orta Çağ'a aittir. El ve çark yapımı olan keramik verileri az, orta ve iyi pişmiştir. Katkı maddesi olarak orta ve büyük taşçık, ince, orta ve kaba kum, bol miktarda kireç, obsidiyen ve kuvars ile çok az miktarda mika kullanılmıştır (Foto. 14-16, Çizim 3).

Sonuç

Kürekli Kalesi; stratejik konumu, mimari özellikleri, yakınlarındaki nekropol alanı ve yerleşim yerinin mevcudiyeti gibi özelliklerinden dolayı bölge tarihi açısından önem arz etmektedir.

Kale, nekropol alanı ve yerleşim alanında tespit edilen keramik verileri birlikte değerlendirildiğinde, merkezlerin Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim gördüğü ifade edilebilir. Keramiklerin yapımında kullanılan katkı maddelerinde organik katkı maddeleri bulunmazken, kullanılan inorganik katkı maddeleri arasında yoğun olarak kireç, kuvars ve obsidiyen yer almaktadır. Ayrıca diğer katkı maddelerinden olan siyah ve kırmızı renkli taşçıklar dikkat çekicidir.

Bölgede 2019, 2022 ve 2023 yıllarında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında, bölgedeki tarihi ve arkeolojik yapıların kaçak kazı çalışmaları sebebiyle yoğun bir tahribata uğradığı gözlemlenmiştir⁴. Çalışmanın ana konusunu oluşturan Kürekli Kalesi ve Nekropol Alanı ve yakın çevresinde de çok sayıda kaçak kazı yapılmıştır. Kaçak kazıların, kale ve çevresinde yoğun tahribata yol açtığı gözlemlenmiştir. Gerek arazi çalışmalarının sonuçları gerekse yöre halkının verdiği bilgiler kalenin sur duvarında kullanılan taşların yakın çevrede bulunan köylerde ev yapımı esnasında kullanılmak suretiyle götürülmüş olduğunu göstermektedir. Özellikle yerel yöneticiler tarafından bölgede gerekli önlemlerin alınmaması durumunda, bu yapıların tarih sahnesinden silinmesi an meselesidir.

Kaynakça

- Alkan, Ö. (2023). Ardahan ili Çıldır ilçesinde önemli bir Urartu kalesi: Sengertepe. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 323-340.
- Amiran, R. (1967). Khirbet Kerak Ware at Ai. *Israel Exploration Journal*, 17(3), 185-186.
- Balkan, K. (1964). Patnos'ta keşfedilen Urartu tapınağı ve Urartu sarayı. *Atatürk Konferansları, I*, Ankara, 235-248.
- Batiuk, S. D. (2005). *Migration Theory and the distribution of the early transcaucasian culture*. Doctorate thesis University of Toronto.
- Bingöl, A. (2016). Kars ve çevresinde Karaz yerleşmeleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 487-502.
- Burney, C. A.-Lawson, G. R. J. (1960). Measured plans of Urartian fortresses. *Anatolian Studies*, 10, 177-196.
- Ceylan, A. (2015). *Doğu Anadolu Araştırmaları-II*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A., Özgül, O.-Kalmış, G. (2019). Karaz Kültürü'nün Kahramanmaraş ve çevresindeki yansımaları. *Uluslararası Antik Çağ Döneminde Maraş Sempozyumu*, 26-52.
- Ceylan, N. (2020). 2019 yılı Ağrı ili, Patnos ilçesi yüzey araştırması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15 (2), 360-373.
- Çetin, İ. (2022). *Kentleşmenin Coğrafi Analizi: Patnos (Ağrı) Örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı.

⁴ Bölgedeki tarihi yapıların tahribatı hakkında geniş bilgi için bkz. Kalmış, 2022, s. 2585-2590.

Günaşdı, Y. (2016). Geçitler ülkesinde önemli bir Urartu kalesi: Avnik. *TÜBA-AR*, 19, 113-136.

Ishoev S.-Greenberg, R. (2019) Khirbet Kerak Ware (Kura-Araxes) Andirions at Tel Bet Yerah: Functional Analysis and Cultural Context, *Tel Aviv*, 46(1), 21-41.

Kalmış, G. (2022). Eski Çağ Tarihi'nin Tahribatları Üzerine Gözlemler: Patnos Örneği (Ağrı). *III. International Siirt Conference on Scientific Researches*, 2583-2595.

Kalmış, G.-Karageçi, M. (2021). Tarihe tanıklık eden önemli yapılar: Yalçinkaya Kaleleri (Patnos). *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2021, 13 (25), 616-628.

Karageçi, M. (2018). Arpaçay Havzası'nda Tunç Çağı Yerleşmeleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 77-95.

Kavtaradze, G. L. (2004). The Chronology of the during the Early Metal Age: Observations from Central-Trans-Caucasus. (Ed.) A. Sagona, *Ancient Near Eastern Studies Supplement*, 12, 539-556.

Kocaman, S., Kaya, F.-Korkusuz, T. (2015). "Ağrı ilinin idari coğrafya analizi". *Coğrafyaya Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Hayati Doğanay*, 599-620.

Morkoç, A. N. (2020). "Urartu Devleti'nde kralların progaganda araçlarından biri: yazıtlar". İ. Kalaycı-G. Kalmış (Ed.), *Türk Kültürüne Hizmet: Öğr. Gör. Sadiddin Öztürk'e Armağan*, Ankara: Gazi Kitabevi, 111-138.

Morkoç, A. N.-Alkan, Ö. (2021). Yeni bulgular ışığında Ardahan Ovası'nda önemli merkezler: Tepeler (Konk) Köyü Kaleleri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 71-96.

Özgül, O. (2016). Erzurum'da stratejik bir Urartu kalesi: Tepeköy (Pir Ali Baba). *TÜBA-AR*, 19, 137-157.

Özgül, O.-Üngör, İ. (2016). Erikua'da stratejik bir Urartu merkezi: Kasımıntıği Kalesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 225-240.

Palumbi, G. (2008). The Red and Black Social and Cultural Interaction between the Upper Euphrates and the Southern Caucasus Communities in the Fourth and Third Millennium BC. *Studi di Preistoria Orientale* 2.

Payne, M. R. (2006). *Urartu çivi yazılı belgeler kataloğu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Pehlivan M. (1990). Karaz ve Hurriler. *100. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, 1, 168-176.

Söylemez, B. (2022). “İlk çağlardan Roma hakimiyetinin sonuna kadar Antakya”. O. Özkaya, V. Payaslı-A. Eraslan (Ed.), *Anadolu'nun kraliçesi Antakya içinde*, Ankara: Gazi Kitabevi, 1-45.

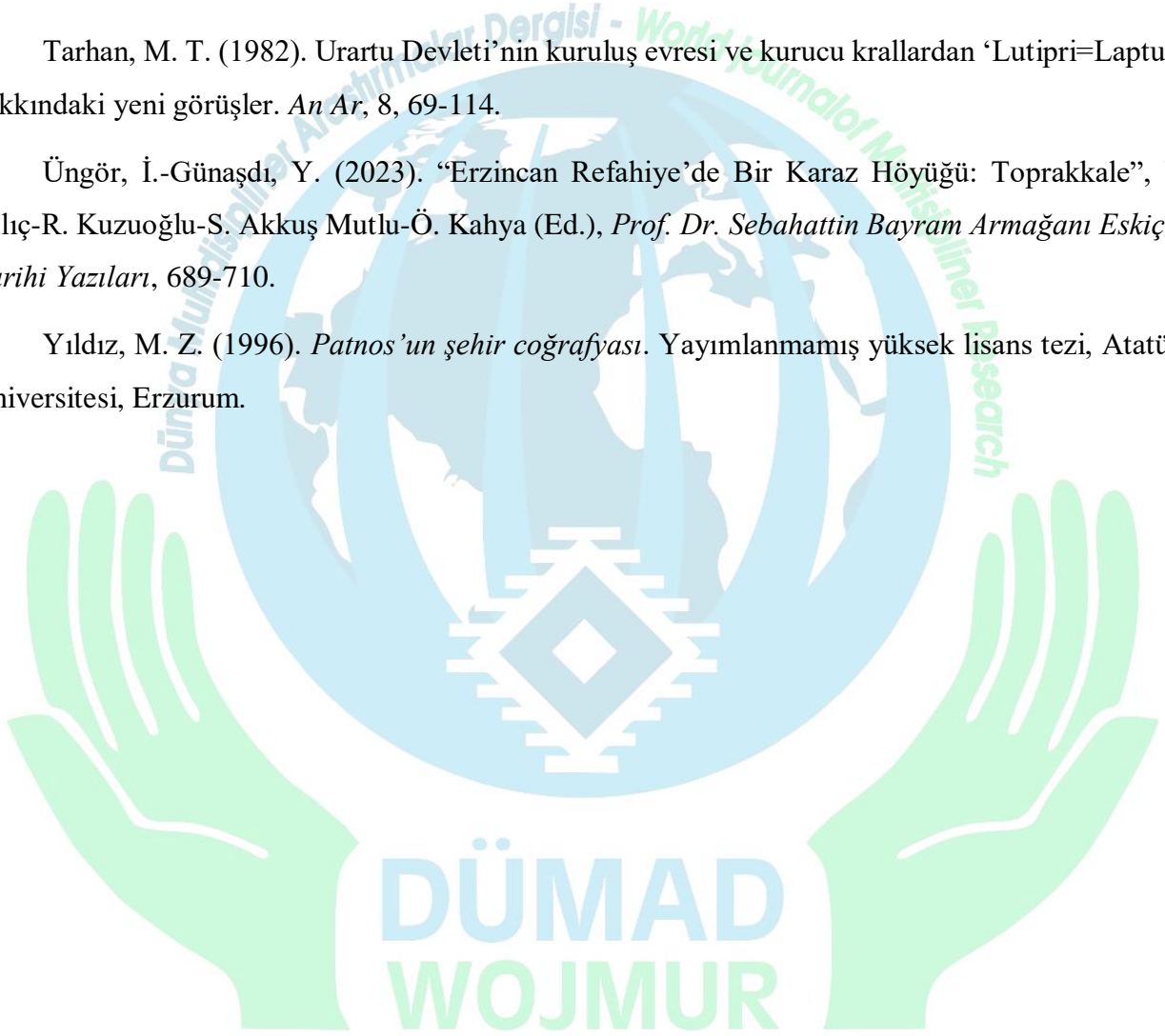
Söylemez, B.-Kalmış, G. (2021). “Eskiçağ'da kültür göçüne bir örnek: Amik Ovası Karaz Kültürü ocakları”. G. Kalmış-İ. Kalaycı (Ed.), *Kökenler ve göçler*, İstanbul: Kutlu Yayınevi, 101-127.

Tarhan, M. T. (1978). *M.Ö. XIII. yüzyılda “Uruatri” ve “Nairi” Konfederasyonları*. (Doçentlik tezi). İstanbul Üniversitesi İstanbul.

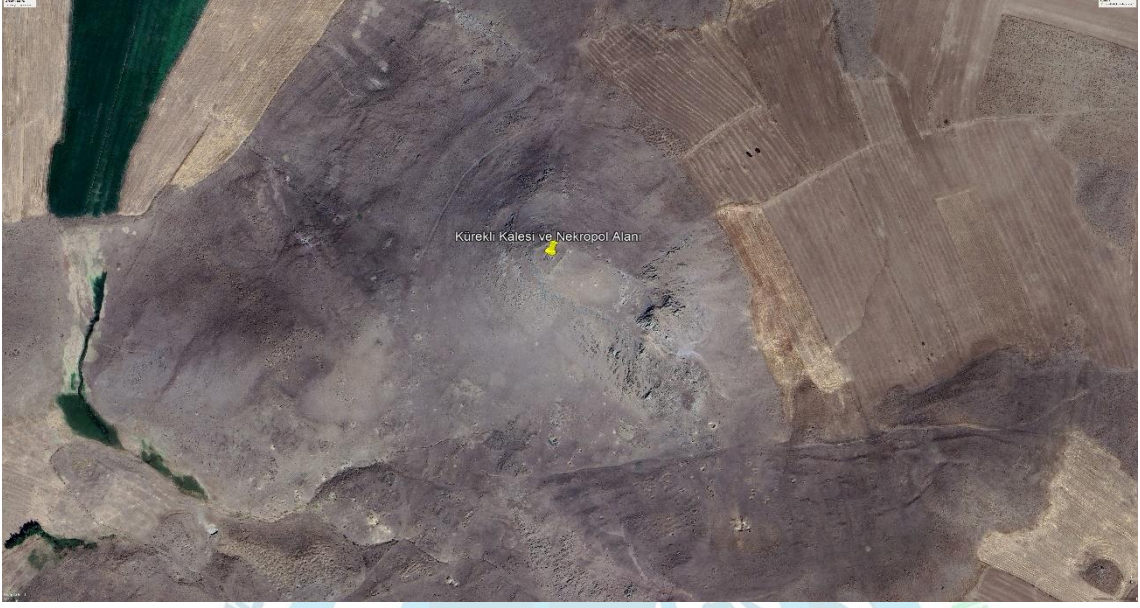
Tarhan, M. T. (1982). Urartu Devleti'nin kuruluş evresi ve kurucu krallardan ‘Lutipri=Lapturi’ hakkındaki yeni görüşler. *An Ar*, 8, 69-114.

Üngör, İ.-Günaşdı, Y. (2023). “Erzincan Refahiye’de Bir Karaz Höyüğü: Toprakkale”, Y. Kılıç-R. Kuzuoğlu-S. Akkuş Mutlu-Ö. Kahya (Ed.), *Prof. Dr. Sebahattin Bayram Armağanı Eskiçağ Tarihi Yazıları*, 689-710.

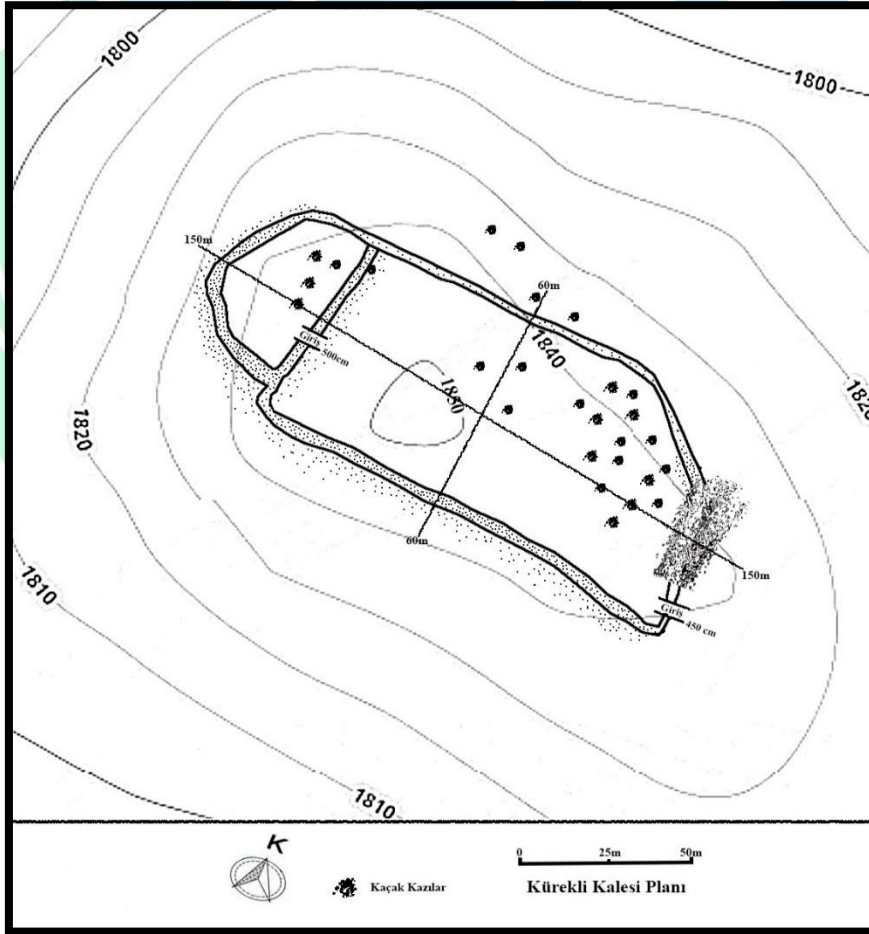
Yıldız, M. Z. (1996). *Patnos'un şehir coğrafyası*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

EKLER

Fotoğraf 1. Kürekli Kalesi ve çevresi

Plan 1. Kürekli kalesi planı

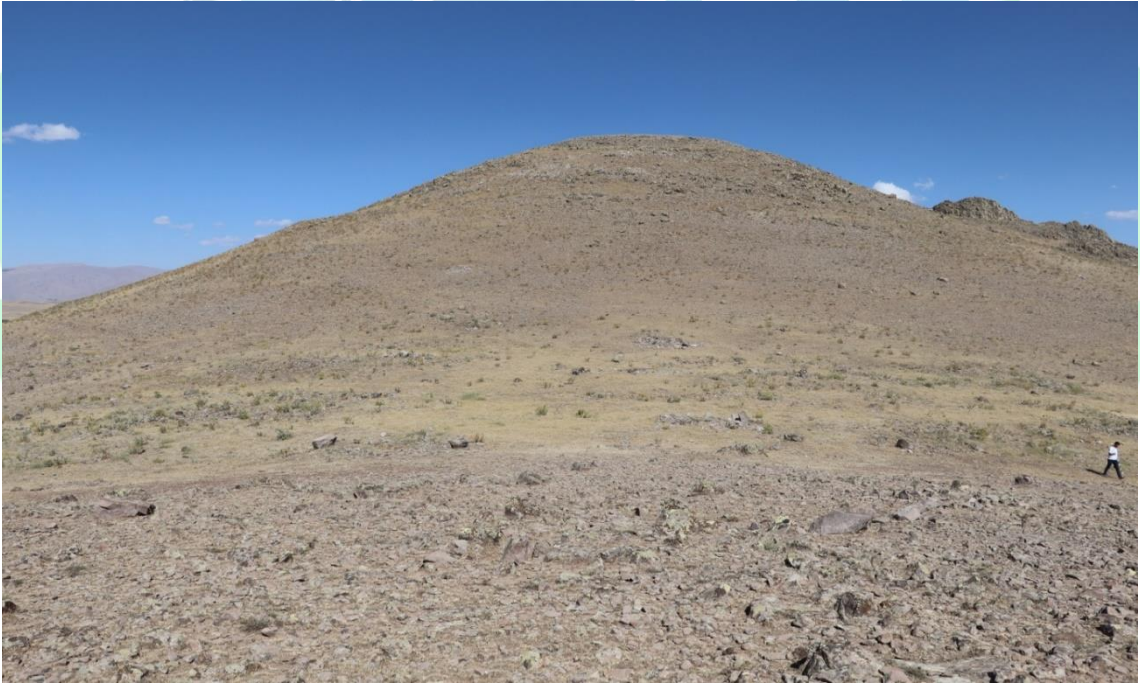
Fotoğraf 2. Kürekli Kalesi

Fotoğraf 3. Kürekli Kalesi

Fotoğraf 4. Kürekli Kalesi sur duvarı kalıntısı

Fotoğraf 5. Kürekli Kalesi ve Nekropol Alanı

Fotoğraf 6. Kürekli Kalesi nekropol alanı kaçak kazı çukuru

Fotoğraf 7. Kürekli Kalesi, nekropol alanı ve yerleşim yeri

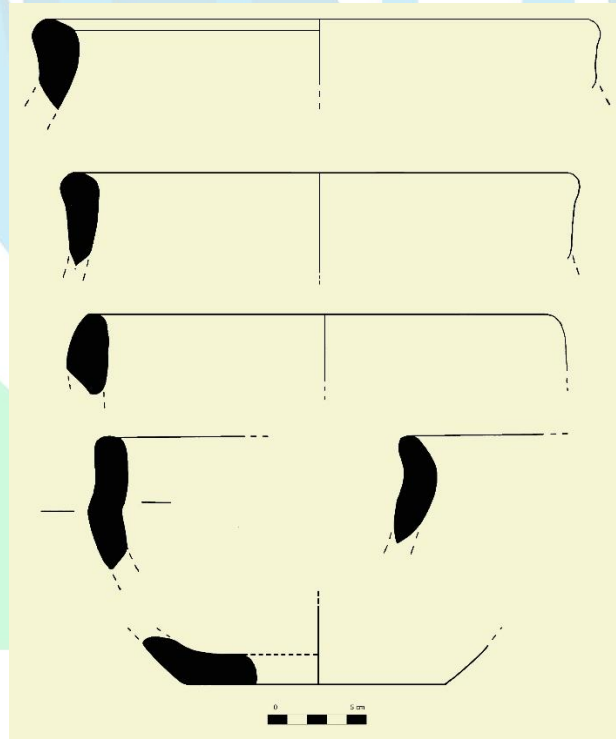
Fotoğraf 8. Kürekli Yerleşmesi

Fotoğraf 9. Kürekli Kalesi keramik fotoğrafları

Fotoğraf 10. Kürekli Kalesi keramik fotoğrafları

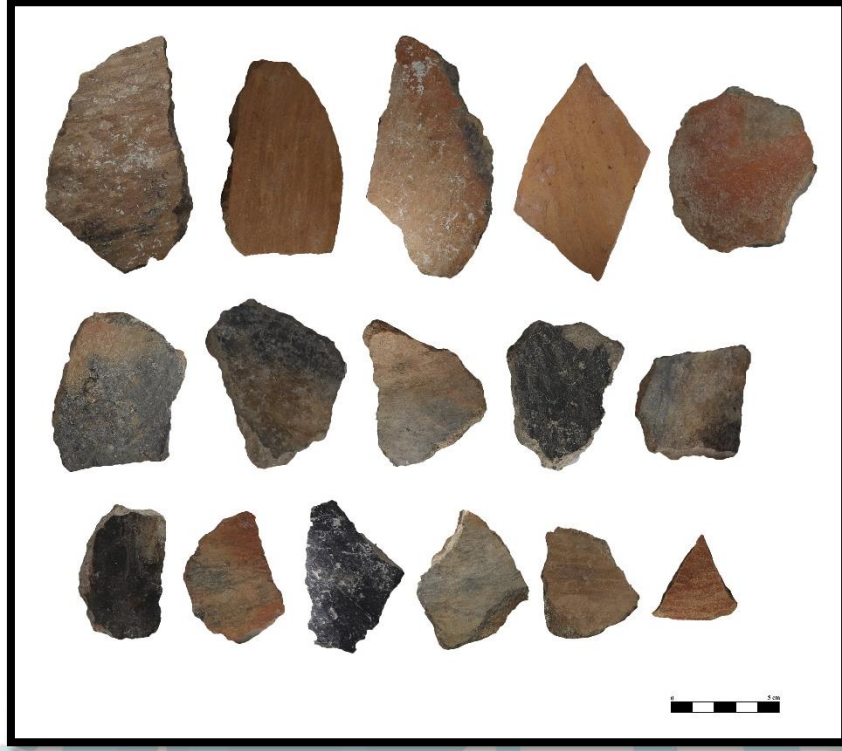
Çizim 1. Kürekli Kalesi keramik çizimleri

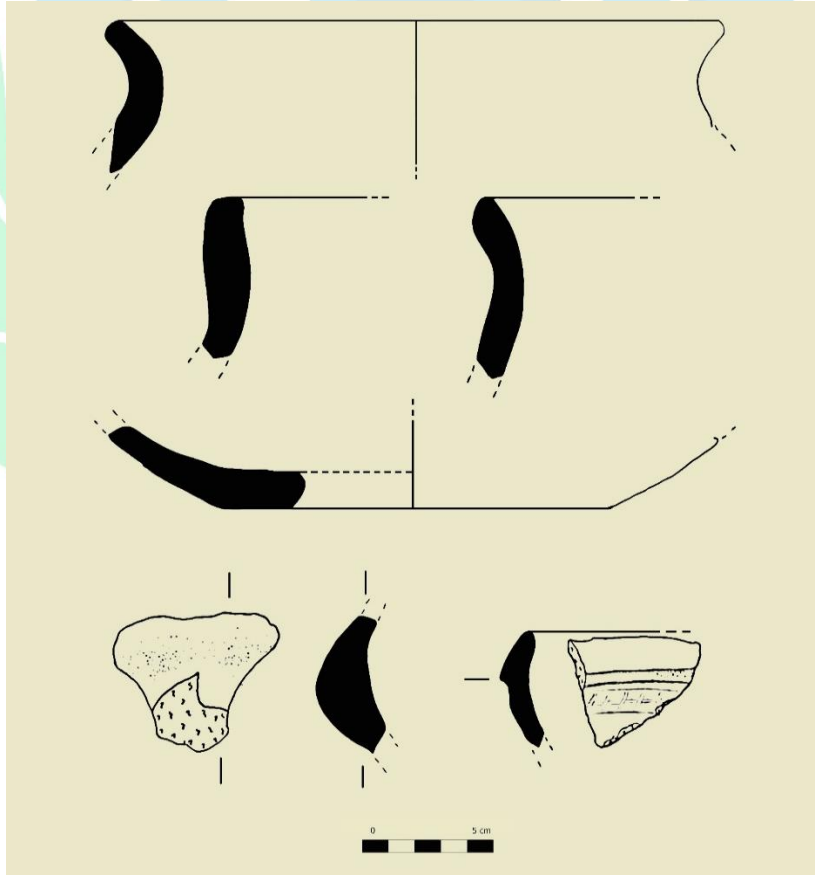
Fotoğraf 11. Kürekli Kalesi obsidiyen buluntuları

Fotoğraf 12. Kürekli Kalesi nekropol alanı keramik fotoğrafları

Fotoğraf 13. Kürekli Kalesi nekropol alanı keramik fotoğrafları

Çizim 2. Kürekli Kalesi nekropol alanı keramik çizimleri

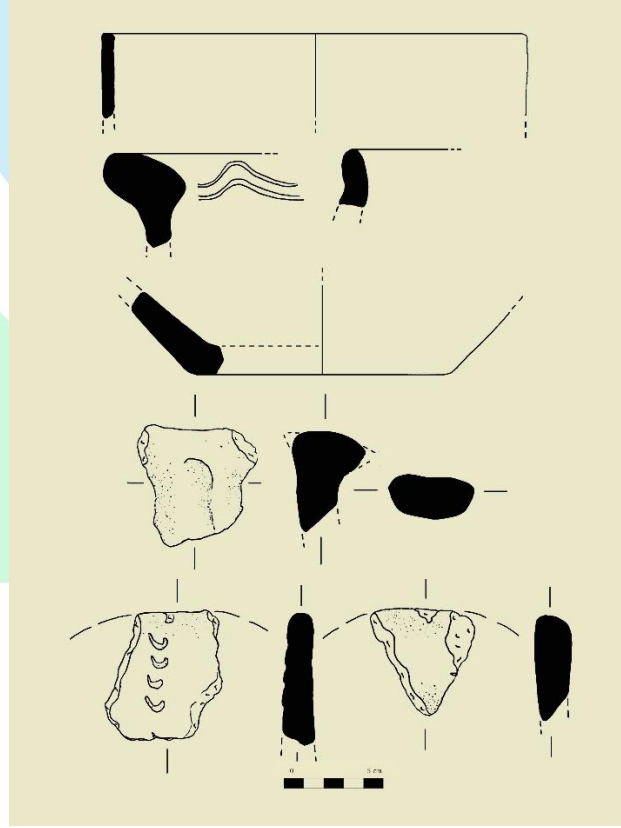
Fotoğraf 14. Kürekli Yerleşmesi obsidiyen buluntuları

Fotoğraf 15. Kürekli Yerleşmesi keramik fotoğrafları

Fotoğraf 16. Kürekli Yerleşmesi keramik fotoğrafları

Çizim 3. Kürekli Yerleşmesi keramik çizimleri